

מצוקת הרפורמיסטים באיראן - בין השמרנים לבין החתרנים

רז צימט

במחנה הרפורמיסטי באיראן מתנהל בחודשים האחרונים שיח נוקב סביב עתיד תנועת הרפורמות. שיח פנימי זה משקף חשש גובר בממסד האיראני, על אגפיו השונים, מפני השפעתם הגוברת של יסודות רדיקלים ("חתרניים") היוצאים כנגד שני המחנות הפוליטיים המרכזיים (שמרנים ורפורמיסטים) וקוראים תיגר על עצם קיומו של המשטר. כן משקף השיח את מצוקת הרפורמיסטים, שנדחקו בעשור האחרון מעמדות השפעה פוליטיות, ומעיד על כך שהזרם הדומיננטי במחנה הרפורמיסטי עדיין מבכר שינוי הדרגתי ובמסגרת החוק על פני שינוי מהפכני אליס. בטווח הקצר, התגברות הלחץ החיצוני על איראן עשויה לעודד התייצבות של חלקים מהציבור האיראני מאחורי המשטר מחשש לכאוס פוליטי או פגיעה בלכידותה ובשלמותה הטריטוריאלית של איראן. עם זאת, החרפת המצוקות הפנימיות, כישלון המשטר לספק להן מענה והתחושה כי אין ביכולתם של הפרגמטים בהובלת הנשיא רוחאני והרפורמיסטים להציע חלופה פוליטית יעילה, עלולים להגביר את תחושת הייאוש בקרב הציבור ולחזק מגמות של הקצנה ופופוליזם.

אנשי רוח רפורמיסטים מנהלים בחודשים האחרונים שיח נוקב סביב עתיד תנועת הרפורמות האיראנית. שיח זה מתקיים על רקע המחאות הנמשכות באיראן וההקצנה המשתקפת באחרונה בהצהרותיו של הנשיא חסן רוחאני. מאז התפרצות ההפגנות בחודש דצמבר 2017 נמשך גל המחאות. אף כי בשלב זה מדובר במחאות מקומיות, מזדמנות וסקטוריאליות, שאינן מציבות אתגר מיידי ומשמעותי ליציבות המשטר, הן מבטאות תחושת ייאוש ציבורית גוברת לנוכח כישלון המשטר והממשלה לספק מענה לדרישות האזרחים. הקריאות, שנשמעו במהלך ההפגנות, בנוסח "שמרנים, רפורמיסטים, הסיפור נגמר עבור כולכם", מעידות על אודות אובדן אמון כלפי שני המחנות הפוליטיים המרכזיים.

במקביל לניכור הגובר בין הציבור למוסדות המשטר, באחרונה, על רקע העימות המחרף עם הממשל האמריקאי, הנשיא רוחאני אימץ רטוריקה קיצונית יותר. ההסלמה בין טהראן לווינגטון מחזקת בקרב הצמרת האיראנית את הצורך להפגין אחדות שורה, ולו למראית עין, מבית וכלפי חוץ. בראשית יולי 2018 השמיע הנשיא אזהרה מרומזת לסגור את מיצרי הורמוז במקרה של הטלת אמברגו נפט על איראן. בנאום נוסף ב-22 ביולי הזהיר רוחאני את הנשיא טראמפ לבל "ישחק עם זנבו של האריה", בהתייחסו ללחץ האמריקאי הגובר נגד איראן. הוא חזר על איומיו לסגור את מיצרי הורמוז וטען כי "מלחמה עם איראן תהיה אם כל המלחמות ושלוש עם איראן יהיה אם כל הסכמי השלום". הצהרותיו של הנשיא זכו לגיבוי מלא הן מצד מנהיגי איראן, עלי ח'אמנהאי, והן מצד בכירי משמרות המהפכה, שהביעו נכונות לממש את האיום לסגור את המיצרים. הקו הלוחמני שאימץ רוחאני מחזק את הרושם כי הוא "שובר ימינה", לאחר שמאז

נבחר לתקופת כהונתו השנייה, בחודש מאי 2017, ביטא עמדות המשקפות התעלמות מדרישות הרפורמיסטים, שתמכו בו בבחירות.

לנוכח העימות הגובר בין הציבור למשטר, החרפת הלחץ החיצוני בהובלת ממשל הנשיא טראמפ וכישלון הממשלה לספק מענה למצוקות האזרחים, מזהירים באחרונה אנשי רוח רפורמיסטים בולטים מפני פעילותם של "חתרנים" (בפרסית: בראנדאזאן), דוגמת פעילים בארגון האופוזיציה הגולה, מוג'אהדין-י ח'לק, ומתנגדי משטר התומכים בהשבת המשטר המלוכני, שאינם מסתפקים ברפורמות הדרגתיות אלא חותרים לשינוי משטר כולל וקוראים תיגר נגד שני המחנות הפוליטיים המרכזיים באיראן: הן השמרנים והן הרפורמיסטים. לטענת הרפורמיסטים, אף כי פעילותם של מתנגדי המשטר מתמקדת בשלב זה בעיקר מחוץ לאיראן, הרי שהשפעתם על הציבור האיראני עלולה להתרחב ככל שהמצוקות הפנימיות יחריפו והממשלה תיכשל בפתרון.

בשורת ריאיונות לתקשורת קראו אינטלקטואלים ופעילים פוליטיים רפורמיסטיים לבחון מחדש את אסטרטגיית הפעולה של התנועה הרפורמיסטית, כדי שתוכל להציב עצמה כחלופה רלוונטית הן למחנה השמרני והן לאופוזיציה הרדיקלית, המערערת על עצם קיומה של הרפובליקה האסלאמית. השיח במחנה הרפורמיסטי מבטא אומנם חילוקי דעות מסוימים ביחס למידת האיום הנשקף מצד ה"חתרנים", אך הוא משקף הסכמה רחבה למדי בנוגע לצורך לקדם תהליכי שינוי בתנועת הרפורמות, לבחון מחדש את יחסה עם הממשלה ולחדד את מסריה באופן שיאפשר לה לבדל עצמה הן מהשמרנים והן מהחוגים הרדיקלים המבכרים שינוי מהפכני (רבולוציוני) על פני שינוי הדרגתי (אבולוציוני).

עבאס עבדי, אחד ההוגים הרפורמיסטיים הבולטים, אמר באחרונה בריאיון ליומון "אעתמאד", כי אין לייחס חשיבות רבה מדי לאופוזיציה הרדיקלית הפועלת מחוץ לאיראן ומציגה את הרפורמיסטים כמשתפי פעולה עם המשטר. הוא הדגיש, עם זאת, כי על מנת להתמודד עם הביקורת הגוברת כלפי הרפורמיסטים, עליהם להוביל תהליך שיקום ארגוני ורעיוני, לשלב את הדור הצעיר בהובלת התנועה, להגדיר מחדש את יחסם כלפי הממשלה ולא להירתע מביקורת על מדיניותה.

חבר המג'לס הרפורמיסטי, מחמוד סאדקי, קרא לאמץ קו ביקורתי ותקיף יותר על מנת לזכות באמון הציבור. בריאיון עיתונאי אמר סאדקי, כי הרפורמיסטים צריכים לסכל את "מזימות החתרנים" לחולל שינוי משטר אלים באיראן תוך הסתייעות בגורמים זרים. הוא הדגיש כי לא ניתן לקדם רפורמות באמצעים אלימים וכי הרפורמיסטים לא יאפשרו לפגוע באינטרסים הלאומיים של איראן, בביטחונה או בשלמותה הטריטוריאלית. בה בעת הוא הדגיש, כי הרדיקלים מנצלים את כישלון הממשלה ואת אדישות הרפורמיסטים על מנת להכפישם ולפגוע במעמדם. לפיכך, הרפורמיסטים צריכים לחדול משתיקתם, להרחיב את פעילותם ולגבש תוכנית ברורה בנוגע לאופן ההתמודדות עם הבעיות הכלכליות, הפוליטיות, החברתיות והתרבותיות הניצבות בפני הציבור. ואילו הנשיא לשעבר, מוחמד ח'אתמי, הציג בפגישה עם חברי מג'לס לשעבר ב-5 באוגוסט חמישה-עשר קווים מנחים לרפורמות החיוניות, לדבריו, לפתרון המשבר באיראן. הוא העריך כי הרפובליקה האסלאמית אינה ניצבת בפני קריסה, משום שרוב הציבור אינו מעוניין במהפכה כי אם ביציבות ובביטחון. הוא הזהיר, עם זאת, כי ייאוש מהסיכוי לרפורמות יסב נזק רציני ובלתי הפיך למשטר. "כל עוד הרפורמות חיות, אין מקום לחתרנות", הצהיר ח'אתמי.

השיח הפנימי במחנה הרפורמיסטי הוא בעל חשיבות מכמה סיבות. ראשית, הוא משקף חשש גובר בממסד האיראני, על אגפיו השונים, מפני השפעתם הגוברת של יסודות חתרניים הקוראים תיגר על עצם קיומו של המשטר. כך, למשל, גילויי אהדה לשאה, שהופל במהפכה האסלאמית ב-1979, מהווים עדיין תופעה שולית יחסית באירועי המחאה באיראן, אך הם מבטאים את עוצמת הניכור בין המשטר לציבור הרחב ונחשבים התרסה בוטה נגד הממסד הפוליטי בכללותו.

שנית, הוא מבטא את מצוקתם של הרפורמיסטים, שנחקו בעשור האחרון מעמדות השפעה פוליטיות ונאלצו לתמוך במועמדים שמרנים מתונים, דוגמת רוחאני, כרע במיעוטו. האתגרים הפנימיים והחיצוניים הניצבים בפני הרפובליקה האסלאמית מחדדים את הדילמה בקרב הרפורמיסטים בין הצורך לתמוך בנשיא כרע הכרחי לבין החשש להיות מזוהים עם כישלונותיו, שעלולים להוביל להתחזקות קיצונים משמאל או מימין.

שלישית, הוא מעיד על כך שהזרם הדומיננטי במחנה הרפורמיסטי עדיין מבדל עצמו מהחוגים הרדיקלים החותרים להפלת המשטר. בקרב הרפורמיסטים מתחדדת ההכרה בצורך לחדד מסרים ולהחריף את הביקורת כלפי המשטר והממשלה על מנת לגייס את אמון הציבור. עם זאת, הדעה הרווחת עדיין במחנה זה היא שהפתרון לבעיות המדינה טמון ברפורמות מבניות ולא בשינוי משטר, שעלול ליצור תוהו ובוהו ולסכן את ביטחונה, לכידותה ושלמותה הטריטוריאלית של איראן.

מוקדם להעריך האם יש בכוחה של התנועה הרפורמיסטית להציב עצמה כחלופה פוליטית המסוגלת לגייס תמיכה ציבורית משמעותית. התגברות הלחץ החיצוני על איראן עשויה לעודד חלקים מהציבור להתייבב מאחורי המשטר מחשש לכאוס פוליטי או לפגיעה באינטרסים לאומיים חיוניים. עם זאת, החרפת המצוקות הפנימיות, כישלון המשטר לספק להן מענה והתחושה הגוברת כי הזרם הפרגמטי בהובלת הנשיא אינו מסוגל להציע פתרונות יעילים, עשויים להגביר את הייאוש ואת חוסר האמון מצד הציבור כלפי הממסד ולחזק מגמות של הקצנה ופופוליזם. תהליכים אלה עשויים לבוא לידי ביטוי בבחירות הפרלמנטריות הבאות הצפויות בשנת 2020 ובבחירות לנשיאות איראן בשנת 2021.